

Çoruh Vadisinin Yabani Meyveleri

Ümmügülüm ERDOĞAN*¹

Yaşar ERDOĞAN¹

Ramazan ÇAKMAKÇI²

Songül ÇAKMAKÇI³

¹ Atatürk Üniversitesi, İspir Hamza Polat MYO, Bitkisel ve Hayvansal Üretim, 25900 İspir/Erzurum

² Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarla Bitkileri Bölümü, Erzurum

³ Atatürk Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü, Erzurum

*Sorumlu Yazar:

E-mail: gerdogan@atauni.edu.tr

Geliş Tarihi: Nisan 28, 2014

Kabul Tarihi: Mayıs 31, 2014

Özet

Bu çalışma, Çoruh Vadisinin yabani yenilebilir meyvelerinin saptanması amacıyla 2007-2012 yılları arasında yürütülmüştür. Çoruh Vadisi dünyanın biyolojik çeşitlilik açısından en zengin ve aynı zamanda tehlike altındaki en önemli 34 Sıcak ekolojik bölgesinden biridir. Yabani meyveler gıda ve tıbbi değerleri ile büyük bir sosyoekonomik öneme sahiptirler. Bu meyveler günlük gıda ihtiyacının önemli bir bölümünü sağlayarak, dengeli beslenme ve sağlıklı yaşam sürdürmek açısından önemli rol oynamaktadırlar. Bu çalışmada, Çoruh Vadisi'nde yaşayan halk tarafından değerlendirilen 27 yabani yenilebilir meyve türü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabani yenilebilir meyve, Çoruh Vadisi, biyoçeşitlilik

The Wild Fruit of Çoruh Valley

Abstract

This study was carried out between 2007 and 2012 in order to determine wild edible fruit of Çoruh Valley, one of the World's richest regions in respect to biological diversity and at the same time, it is known as one of the most important 34 Threatened Terrestrial Ecological Regions. The wild fruits have a great socioeconomic significance because of their food and medicinal values. Fruits constitute a major part of daily food intakes and play an important role in well-balanced diet and maintain healthy living. This study were determined 27 wild edible fruits used by people of the Çoruh Valley .

Key words: Wild edible fruits, Çoruh Valley, biological diversity.

GİRİŞ

Ülkemiz endemik türleri ile kendi kuşağında biyolojik çeşitlilik açısından en önemli ülkelerden biridir. Dünyada biyolojik çeşitlilik açısından zengin, acil koruma altına alınması gereken 34 sıcak noktadan sınırları içinde üçünü barındıran üç ülkeden (Türkiye, Çin, Güney Afrika) biri de ülkemizdir. Avrupa-Sibirya, İran-Turan ve Akdeniz biyocoğrafik bölge özelliklerinin bulunduğu coğrafyası, ülkemizin büyük biyolojik çeşitlilik ve fauna zenginliğinin nedenini oluşturmaktadır. Avrupa-Sibirya, Akdeniz ve İran-Anadolu ülkemiz sınırları içinde buluşmaktadırlar [1, 2, 3, 4].

Çoruh Vadisi jeolojik, jeomorfolojik ve iklimsel özellikleri ile zengin biyolojik çeşitliliğe sahiptir. Vadi,

WWF (Dünya Doğayı Koruma Vakfı) tarafından belirlenen dünyanın biyolojik çeşitlilik açısından özel öneme sahip 200 ekolojik bölgesi arasında bulunan Kafkasya Ekolojik Bölgesi içinde yer almaktadır. Bu bölgenin ülkemiz tarafında 9 Önemli Bitki Alanı olup bunlardan biri de Çoruh Vadisi'dir [1].

Çoruh Havzası, 19.748 km²'lik yüzölçümü ile Türkiye'nin kuzeydoğusunda ve 39°-40' ile 42°-35' boylamları ve 39°-52' ile 41°-32' enlemleri arasında yer almaktadır [5]. Havzanın sınırlarını kuzeyden Doğu Karadeniz Dağları batıdan Giresun Dağları güneyden Otlukbeli, Dumlu Kargapazarı, Güllü, Allahüekber Dağları doğudan ise Yanlızçam Dağları ve Gürcistan oluşturmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Çoruh Havzası [5].

Havzanın kuzeyinde uzanan doğu Karadeniz dağları, Karadeniz'in kuzeyinden gelen nemli hava kütlelerinin iç kesimlere geçmesini, güney-güney doğusunda uzanan Mescit dağları ve Yalnız Çam ise güneyden gelen hava kütlelerinin kuzeye geçişini engellemektedir. Karadeniz kıyısından iç kesimlere doğru gidildikçe, havzada, ılıman iklimden karasal iklime doğru geçiş olmaktadır Çoruh Nehrinin çevresindeki dağlar 15 km içinde 3000 m'ye kadar yükselirken, vadi tabanı Gürcistan sınırında 75 m'ye kadar düşmektedir [6, 7, 8, 9].

Çoruh Havzasının sahip olduğu ormanlar, göller, yüksek dağlar, çalılıklar gibi farklı ekosistemler önemli flora ve fauna zenginliğine yol açmıştır. Çoruh Vadisi'nin bu zenginliği şehir merkezlerine olan ulaşım güçlüğü, yaşanan yoğun göçler, büyük çaplı altyapı ve kalkınma projelerinin gerçekleşmemesi gibi nedenler sayesinde korunmuştur.

Vadi, yabancı meyveler bakımından da oldukça zengindir. Ancak Vadi'nin floristik zenginliği, Çoruh Nehri ve kolları üzerinde planlanan yatırım projeleri, aşırı üretim ve kaçak ağaç kesimi ile tehdit altındadır [10, 11]. Son 30-40 yıldır ormanlarımızda, izne konu olmamasından dolayı, meyve odunu adı altında çok değerli yabancı meyve ağaçları kesimleri gerçekleşmektedir. Ormanlardaki meyveli orman ağaçlarının miktarı çok azalmış ve yaban hayatı açısından denge bozulmaya başlamıştır.

Yabancı meyveler gıda olarak kullanılmakta, tıbbî değerleri bulunmakta, farklı şekillerde işlenerek değerlendirilmekte ve agroturizm açısından turizme katkı sağlamaktadırlar. Yabancı meyveler içerdikleri aromatik maddeler, meyve asitleri, karationoidler, flavonoidler ve mineral maddeler ile beslenmede önemli yere sahiptirler [12]. Ayrıca buldukları bölgede karbon emisyonunun zararlı etkilerini azaltmakta, sel, erozyon gibi afetlerden korunmaya yardımcı olmaktadır. Yabancı meyve türleri üzerinde dünyada yıllardır çalışmalar yapılmaktadır [13, 14, 15, 16, 17, 18].

Bu araştırmada, Avrupa-Sibirya ve İran-Turan flora alanları arasında geçiş bölgesi olan Çoruh Vadisinde yetişen yabancı meyveler yönünden zenginliğinin, tarım, turizm, yol inşası ve baraj inşaatlarına bağlı müdahaleler sonucu meydana gelecek olası tahrip ve bozulmaların öncesinde, tespiti amaçlanmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışma, Çoruh vadisinin yabancı meyveler yönünden zenginliğinin tespiti amacıyla yürütülmüştür. Arazi çalışmalarında vadiye bulunan köy ve ormanlık alanların değişik bölümlerine 2008-2012 yılları arasında, farklı mevsimlerde ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Survey sırasında yabancı meyveler fotoğraflanmıştır. Ayrıca yerel halk ile yerel ürün satıcılarından yabancı meyvelerin yerel ismi ve değerlendirilme şekilleri hakkında bilgi alınmıştır. Bitki türlerinin tanımlanmasında yerel halk, yerel ürün satıcıları ve ilgili bilimsel çalışmalardan yararlanılmıştır [19, 20].

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmada Çoruh vadisinde yıllardır bölge halkı tarafından kullanılan 11 familyaya ait 27 yabancı meyve türü belirlenmiştir. Çalışmada belirlenen yabancı meyvelerin tür ve familya adları, yörede tıbbi amaçlı kullanım şekilleri Tablo 1'de verilmiştir.

Bu meyveler meyve suyu, yoğurt, reçel, şurup, likör ve dondurulmuş meyve gibi geniş bir tüketim alanına, tıbbi ve ekonomik öneme sahiptirler. Araştırmada, verimli olmayan taşlık ve çakıllık topraklarda ve eksterm iklim şartlarında dahi yetişebilen yabancı meyvelere orman açıklıkları, dere kenarları, yüksek kesimlerde rastlanmıştır.

Günümüzde dünyada ve ülkemizde doğal koşullarda yetiştirilen, sağlık açısından bazı önemli fonksiyonları olan yabancı meyvelere olan ilgiyi artırmaktadır. Yabancı meyveler bölgede, çoğunlukla taze olarak tüketilmekle birlikte kurutularak, turşu, reçel, marmelat, meyveleri ve yapıları çay olarak gibi gıdalara da işlenerek değerlendirilmektedir. Bu meyve ağaçların besleyici meyvelerinden vadiye yaşayan yabancı hayvanlar da yararlanmaktadır. Ayrıca vadiye ki arıcılara lezzetli ve sağlıklı balların elde edilmesinde çiçekleri ile hizmet etmektedirler.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çoruh vadisinin sahip olduğu bu biyolojik çeşitlilik, özellikle genetik kaynaklar anlamında büyük bir güçtür. Çünkü çevresel baskılara dirençli ve yüksek üretim potansiyeline sahip çeşitlerin geliştirilmesinde, yabancı meyve türleri kullanılacaktır. Gen kaynağı ve biyoçeşitlilik unsuru olduğu kadar ülkemizin kültürel mirasını oluşturan Çoruh vadisi yabancı meyvelerinin gelecek nesiller ve ileride yapılacak çalışmalar bakımından korunması gerekmektedir.

Teşekkür

Bu makalede konu edilen çalışmanın gerçekleşmesinde destek sağlayan Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimine teşekkür ederiz (Proje No: BAP2007-240).

Tablo 1. Çoruh vadisindeki yabancı yenilebilir meyvelerin listesi

No	Familya	Tür	İsim	Bitki formu	Etnobotanik kullanımı
1	Rosaceae	<i>Pirus elaeagrifolia</i>	Ahlat	Ağaç	Gıda-meyvesi İshali kesmek, Yaprakları kalp ve damar hastalıkları
2	Rosaceae	<i>Fragaria vesca</i>	Orman çileği	Otsu	Gıda-meyvesi İdrar söktürücü, romatizma ağrılarını azaltıcı, bağırsak kurtlarını dökücü, ateş düşürücü
3	Rosaceae	<i>Rubus idaeus</i>	Ahududu	Çalı	Gıda-meyvesi İştah açıcı, İdrar sökücü Yaprakları boğaz hastalıklarında, Çiçekleri romatizmal hastalıklarda
4	Rosaceae	<i>Rubus caesius Rubus tomentosus</i>	Böğürtlen	Çalı	Gıda-meyvesi Kan yapıcı, Bademcik iltihabı (yaprak)
5	Rosaceae	<i>Cotoneasterintegerrimus</i> MEDİK.	Tavşan elması	Çalı	İştah açıcı, balgam söktürücü, Nefes açıcı, Sindirimi kolaylaştırma
6	Rosaceae	<i>Crataegus spp.</i>	Alıç	Ağaç	Gıda-meyvesi Kalp ve damar hastalıkları
7	Rosaceae	<i>Prunus spinosa</i>	Çakal eriği	Çalı	Gıda-meyvesi Dişeti iltihabı, ishal yapıcı, romatizma
8	Rosaceae	<i>Sorbus aria</i>	Yabancı üvez	Ağaç	Gıda-meyvesi İshal kesici
9	Rosaceae	<i>Malus sylvestris</i> MILLER	Yabancı elma	Ağaç	Gıda-meyvesi Mide ve bağırsaklardaki gaz ve iltihap giderici
10	Rosaceae	<i>Rosa spp</i>	Kuşburnu	Çalı	Gıda-meyvesi Soğuk algınlığı, yorgunluk giderici
11	Rosaceae	<i>Prunus avium</i>	Yabancı kiraz	Ağaç	Kabızlığı önleyici, İdrar söktürücü
12	Rosaceae	<i>Prunus mahaleb</i>	Mahlep	Ağaç	Tohumları Nefes darlığı, Şeker hastalığı
13	Rosaceae	<i>Diospyros lotus</i>	Yabancı hurma	Ağaç	Gıda-meyvesi Kan temizleyici, Enerji verici
14	Rosaceae	<i>Amygdalus fenzliana</i> Fritsch	Yabancı badem	Ağaç	İdrar söktürücü, Kabız yapıcı
15	Rosaceae	<i>Mespilus germanica L.</i>	Muşmula	Ağaç	Gıda-meyvesi Böbrek taşı düşürücü, Kabızlık düzenleyici
16	Moraceae	<i>Morus nigra</i>	Kara dut	Ağaç	Gıda-meyvesi Eklem ağrıları, Boğaz iltihabı
17	Moraceae	<i>Ficus spp.</i>	Yabancı incir	ağaçcık	Kabızlığı önleyici, Basur, Öksürük
18	Elaeagnaceae	<i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	İğde	Ağaç	Gıda-meyvesi Soğuk algınlığı, Öksürük, Kusmayı önleyici
19	Elaeagnaceae	<i>Hippophae rhamnoides</i>	Yalancı iğde	Çalı	Yorgunluk önleyici, ağrı kesici, kansızlık
20	Cornaceae	<i>Cornus mas</i>	Kızılcık	Çalı	Gıda-meyvesi Ateş düşürücü, İdrar yolu rahatsızlıkları, Böbrek taşlarının tedavisi
21	Berberidaceae	<i>Berberis vulgaris</i>	Kızamık	Çalı	Gıda-yaprakları Soğuk algınlığı
22	Anacardiaceae	<i>Rhus spp.</i>	Sumak	Çalı	Yaprakları ishal ve kan kesici
23	Oleaceae	<i>Olea europaea L.</i> <i>subsp.europaea</i>	Yabancı zeytin	Çalı	Saçları güçlendirici
24	Betulaceae	<i>Corylus sp avellana L.</i>	Yabancı fındık	Çalı-ağaçcık	Gıda-meyvesi Kalp ve damar hastalıkları
25	Caprifoliaceae	<i>Lonicera etrusca Santi.</i>	Dokuzdonlu	Çalı	
26	Vitaceae	<i>Vitis vinifera L ssp</i> <i>sylvestris</i>	Yabancı asma	Çalı	Gıda-meyvesi Yaprağı rahim kanamalarını kesmek, İshali kesici
27	Lythraceae	<i>Punica granatum</i>	Nar	ağaçcık	Gıda-meyvesi Kalp hastalıkları

KAYNAKLAR

- [1] Anonim 2013. Doğa. Erişim, <http://www.coruhdogadernegi.org/doga.html>. Erişim tarihi:(20.12.2013)
- [2] Atalay İ, 1983. Türkiye Vegetasyon Coğrafyasına Giriş, E.Ü. Edebiyat Fak., Yayın No:19, İzmir.
- [3] Ekim T, 2009. Türkiye'nin Nadir Endemikleri (The Rare Endemics of Turkey), TC İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 537p.
- [4] Güner A, Özhatay N, Ekim T, Başer KHC (eds) 2000. Flora of Turkey and the East Aegean Islands. Vol. 11. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- [5] Anonim 2012. Çoruh Havzası Rehabilitasyon Projesi. Erişim, <http://trgdoc.com/docs/1342/index-100.html?page=35>, T. C. Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, Erişim tarihi: (17.11.2012)
- [6] Gündüz A 2001. Çoruh Havzası ve Artvin. Ardauçullar Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayın No: 1, Ankara.
- [7] Tarkan MT 1973. Orta ve aşağı Çoruh havzası: Beşerî ve iktisadî coğrafya bakımından bir bölge araştırması. Sevinç Matbaası, 168p.
- [8] Tıraş M 1994. Yusufeli ve Yakın Coğrafi Etüdü, A.Ü. Sosyal Bil. Ens. Doktora Tezi, Erzurum.
- [9] Yüksek T, Kalay HZ 2001. Artvin - Kafkasör Yöresinde Orman ve Orman İçi Otlak Alanındaki Toprakların Bazı Fiziksel ve Hidrofiziksel Özelliklerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Çalışma. III. Ulusal Hidroloji Kongresi, 27-29 Haziran, İzmir, 535-544.
- [10] Çakmakçı R 2004a. Yok, olan mirasımız I. Yeşil İspir Der. ISSN 1303-9741, 4: 16-17.
- [11] Çakmakçı R 2004b. Yok, olan mirasımız II. Yeşil İspir Der. ISSN 1303-9741, 5: 16-17.
- [12] Güleriyüz M, Pırlak L, Aslantaş R 1998. An investigation on components of some wild fruit species in Çoruh Valley. GIDA, 23: 305-309.
- [13] Brahma S, Narzary H, Basumatary S 2013. Wild edible fruits of Kokrajhar district of Assam, North-East India. Asian Journal of Plant Science and Research, 3:95-100.
- [14] Campbell BM 1987. The Use of Wild Fruits in Zimbabwe. *Economic Botany*, 41: 375-385.
- [15] Sankaran MP, Singh J, Suklabaidya NP 2006. Wild edible fruits of Tripura. *Natural Product Rad.* 5:302-305.
- [16] Sathyavathi R, Janardhanan K 2014. Wild edible fruits used by Badagas of Nilgiri District, Western Ghats, Tamilnadu, India. *J. of Medicinal Plants Research*, 8: 128-132.
- [17] Teklehaymanot T, Giday M 2010. Ethnobotanical study of wild edible plants of Kara and Kwego semi-pastoralist people in Lower Omo River Valley, Debub Omo Zone, SNNPR, Ethiopia. *J. of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 6:23
- [18] Yao Y, Tigersdedt PMA 1994. Genetic diversity in *Hippophae* L. and its use in plant breeding. *Euphytica*, 77: 165-169.
- [19] Çakmakçı R, Erdoğan Ü 2008. Çoruh Havzasının ekonomik öneme sahip tıbbi ve baharat bitkileri potansiyeli. İspir-Pazaryolu Tarih, Kültür ve Ekonomi Sempozyumu, 26-28 Haziran, İspir/Erzurum, 333-346.
- [20] Ercişli S, Orhan E, Ertürk Y, Karlıdağ H, Erdoğan Ü 2008. Aşağı Çoruh Vadisinde yenilebilir yabancı meyve çeşitliliğinin tespiti. İspir-Pazaryolu Tarih, Kültür ve Ekonomi Sempozyumu 26-28 Haziran, s: 329-332.